

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ АУТИЗММЕН АУЫРАТЫН БАЛАЛАРДЫ БАСТАУЫШ МЕКТЕПKE ДАЙЫНДАУ: ШАҒЫН ШОЛУ

Тұмар Қ. , Сейтқазы Б.

Жетісу облысы білім басқармасы мемлекеттік мекемесі, Текелі қаласының «№ 2 психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеті» коммуналдық мемлекеттік мекемесі, Қазақстан Республикасы, Текелі қ.

**e-mail: qatipa@list.ru*

Мектепке дейінгі кезеңнен бастауыш мектепке көшу – барлық балалар үшін маңызды даму кезеңі болып табылады, бұл әсіресе Аутизм спектрі бұзылысы (АСБ) бар балалар үшін аса маңызды. Бұл шолу мектеп жасына дейінгі АСБ-мен ауыратын балаларды бастауыш мектепке сәтті енгізу үшін қажетті стратегияларды, қиындықтар мен қолдауларды зерттейді. Қазіргі кезде жүргізіліп жатқан зерттеулерді, дәлелді тәжірибелерді және мұғалімдердің көзқарастарын талдай отырып, бұл мақала бастауыш білімге дайындығын арттыру үшін педагогтарға және ата-аналарға қолдануға болатын нақты ұсыныстар береді.

***Кілт сөздер:** аутизм спектрі бұзылысы, мектепке дейінгі кезең, бастауыш мектепке көшу ТЕАССН бағдарламасы, өтпелі кезеңді жоспарлау.*

Кіріспе

Мектепке дейінгі кезеңнен бастауыш мектепке көшу – барлық балалар үшін маңызды даму кезеңі болып табылады. Аутизм спектрі бұзылысы (АСБ) бар балалар үшін бұл кезең әлеуметтік қарым-қатынас, сенсорлық өңдеу және жаңа ортаға бейімделу қиындықтарына байланысты ерекше сынақ болуы мүмкін [1, 2]. Ерте араласу және мақсатты дайындық жаңа әлеуметтік, эмоционалдық және когнитивті дағдыларды дамыту арқылы бұл өтпелі кезеңді жеңілдету өте маңызды.

АСБ – бұл қабілеттер мен қиындықтардың кең спектрімен сипатталатын нейродаму жағдайы. АСБ таралуы жаһандық деңгейде артып келе жатқандықтан, білім беру жүйелері осы оқушылардың қажеттіліктеріне бейімделуі керек [3]. Мектеп жасына дейінгі АСБ-мен ауыратын балаларды бастауыш мектеп талаптарына дайындау мұғалімдер, терапевттер, отбасылар және мектеп әкімшілерін қамтитын пәнаралық көзқарасты қажет етеді.

Мектепке түсуге дайындыққа назар аудара отырып, ата-аналар мен ерте араласу қызметтерін жеткізушілер тарапынан дайындық перспективаларын түсіну маңызды. Ата-аналар мен ерте араласуды қамтамасыз етушілер барлық басымдықтар бойынша келіспеуі мүмкін, бірақ олардың қай жерде жақындасатынын және алшақтайтынын білу маңызды. Дегенмен, осы уақытқа дейін, кәсіптік психологтар мен дефектологтар сияқты қызметкерлерден тұратын ерте араласу қызметтері АСБ бар балаларды өтпелі кезеңге қатысуға қалай дайындайтыны саласындағы зерттеулер шектеулі. Қолданыстағы әдебиеттердің көп бөлігі мұғалім мен ата-ананың көзқарастарына бағытталған, ал ата-ана көзқарастары тәрбиелеушілердің көзқарастарымен сәйкес келетіні туралы деректер көп емес.

Бұл шолу АСБ-мен ауыратын балаларды бастауыш мектепке дайындаудағы тиімді стратегиялар бойынша зерттеулерді жинақтауға бағытталған. Әлеуметтік және эмоционалдық дағдыларды дамыту, көшуге дайындықты жоспарлау, мүдделі тараптар арасындағы ынтымақтастық және кедергілер сияқты негізгі тақырыптар талқыланады. Оның мақсаты – инклюзия мен табысты бастауыш білімге ықпал ететін озық тәжірибелерге арналған жол картасын ұсыну.

Материалдар мен әдістер

Бұл шолу мақаласында аутизм спектрінің бұзылуы бар мектепке дейінгі жастағы балаларды бастауыш мектепке дайындаудың тиімді стратегияларын анықтау үшін әртүрлі зерттеулер мен сарапшылық ұсыныстардың дәлелдері талданған. Қабылданған әдістеме әдебиетке жан-жақты шолу мен тақырыптық талдауды қамтиды. Әдебиет іздеу іздеу Google Scholar, PubMed және Web of Science сияқты көптеген дерекқорларда жүргізілді. Іздеу кезінде пайдаланылған кілт сөздер «Аутизм спектрінің бұзылуы», «мектепке дайындық», «мектепке дейінгі балалардан бастауыш мектепке өтуі» болды. Критерийлері: 2010 және 2024 жылдар аралығында жарияланған зерттеулер, АСБ бар балаларды мектепке дейінгі жастан бастауыш мектепке көшірудегі қарым-қатынастарға, стратегияларға және қиындықтарға назар аударылды.

Нәтижелер мен талқылау

Елімізде аутист балалар басқа да білім алушылармен бірдей мектепте оқуға құқылы. Алайда олар мектепке келгенде бірден сабаққа толық қатысып кете алмайды. Оларға алдын-ала арнайы педагог маманның көмегі керек. Сондықтан ата-аналар мен тәрбиелеуші мамандар өтпелі кезеңге дейін АСБ бар балаларға ерте араласу қызметтерін қалай көрсететінін білу орынды: баланы мектепке көшуге дайындау үшін бала мен отбасының басымдықтарын анықтау және келісу, баланың мектепке қашан көшуге дайын екенін анықтау және Олар баланың мектепке баруын бастау үшін ғана емес, мектепке көшкеннен кейін балаға қажетті дағдыларды және қоршаған ортаны қолдауды жалғастыру үшін маңызды деп санайды.

Осы зерттеу бойынша жүргізілген әдеби шолуда аутизм спектрінің бұзылуы (АСБ) бар мектепке дейінгі жастағы балаларды бастауыш мектепке дайындауда бірқатар тиімді стратегияларды анықтады. Талдау нәтижелері бойынша келесі негізгі аспектілер маңызды деп танылды:

1. Әлеуметтік және эмоционалдық дағдыларды дамыту

Әлеуметтік қарым-қатынас және эмоцияларды реттеу АСБ-мен ауыратын балалар үшін жиі қиындық тудырады. Өзімен жасты балалармен бірге әлеуметтік дағдыларды оқыту, эмоцияларды тану жаттығулары және топтық ойын терапиясы сияқты араласулар бұл құзыреттерді арттыруда тиімді екені дәлелденген [4]. Рөлдік ойын сценарийлері мен әлеуметтік қарым-қатынас туралы әңгімелер бастауыш мектеп жағдайларын болжауға және басқаруға көмектеседі [5].

2. Когнитивті және академиялық дайындық

Бастауыш мектепке дайын болу үшін ерте сауаттылық пен есептеу дағдылары өте маңызды. Бағдарламаланған оқыту әдістері, соның ішінде Қолданбалы мінез-құлықты талдау (АВА) және ТЕАССН бағдарламасы, негізгі академиялық дағдыларды қалыптастыруда тиімді екені дәлелденген [6, 7]. ТЕАССН бағдарламасын Шоплер және оның командасы ұсынды, ол АСБ бар балаларға психологиялық білім берудің кешенді бағдарламасы болып табылады. Бұл бағдарлама аутист балаларды жан-жақты дамыту және олардың қоғамға реинтеграциясын жеңілдету үшін құрылымдық, жүйелі және стратегиялық реттелген оқыту орталарына, материалдарына және процедураларына бағытталған. Құрылымдық оқыту ТЕАССН бағдарламасының дағдыларды жақсартуға және мінез-құлық проблемаларын азайтуға арналған негізгі тәсілі болды.

3. Өтпелі кезеңді жоспарлау

Бастауыш мектепке көшу балалар мен олардың отбасылары үшін маңызды кезең болып табылады. АСБ бар балалар үшін өтпелі кезең күтпеген сипатымен қиынға соғады, бұл көбінесе тиісті түсіну мен қолдауды қажет етеді. Өтпелі кезеңді жоспарлау мектепке дейінгі кезеңнен бастап басталып, бастауыш мектепке баруды, мұғалімдермен танысуды және жаңа ортаға біртіндеп бейімделуді қамтуы керек [8]. Бастауыш және мектепке дейінгі қызметкерлер бірлесіп әзірлеген нақты мақсаттары мен стратегиялары бар жоспар жасау үздіксіз қолдауды қамтамасыз етеді [9]. Өтпелі кезеңдегі ортақ кедергілерге арнайы

дайындалған мұғалімдердің жетіспеушілігі, ресурстардың жеткіліксіздігі және мектеп құрылымдарының қатаңдығы жатады. Инклюзивті білім беруді қамтамасыз ету үшін осы жүйелік мәселелерді шешу өте маңызды.

4. Отбасының қатысуы

Ата-аналардың араласуы АСБ-мен ауыратын балаларды мектепке дайындауда маңызды рөл атқарады. Ата-аналарды балаларының қарым-қатынасы, мінез-құлқы және оқуы бойынша қолдау стратегияларына үйрету нәтижелерді жақсартады [10, 11]. Ата-аналар мен мұғалімдердің серіктестігі үй мен мектеп ортасы арасындағы бірізділікті қамтамасыз етеді. Ұлыбританияның Білім және ғылым департаментінің мәлімдемесіне сәйкес [12], «дамуында ауытқулары бар адамдардың қажеттіліктерін тиімді шешу ата-аналардың толық қатысуына байланысты. Олардың денсаулық және білім беру мамандарымен қарым-қатынасы баланың дамуы үшін өте маңызды. Ата-аналар мамандардың күш-жігерін қолдау үшін ақпарат пен нақты нұсқауларды қажет етеді, ал ата-аналардың балалары туралы құнды білімдерінсіз мамандардың қажеттіліктерін қанағаттандыру мүмкін емес.

5. Практикалық ұсыныстар

1) Жеке өтпелі бағдарламалар

Баланың күшті жақтарына, қиындықтарына және артықшылықтарына сәйкес келетін жеке жоспарлар әзірлеу [13]. Күнделікті визуалды кестелерді пайдаланып, мектепті күтілетін дағдыларын қалыптастыру.

2) Мұғалімдерді даярлау және ынтымақтастық

Мұғалімдерге АСБ-ға тән стратегиялар бойынша кәсіби дамуды қамтамасыз ету.

Мектепке дейінгі ұйым және бастауыш мектеп мұғалімдері арасындағы тұрақты қарым-қатынасты жеңілдету.

3) Инклюзивті мектеп ортасы

Әртүрлі қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін сынып макеттерін, оқу материалдарын және сезімталдыққа қолайлы кеңістіктерді бейімдеу [14]. Сыныптастар арасындағы өзара түсіністікке ықпал ететін білім беру бағдарламаларын насихаттау.

4) Бақылау және бағалау

5) Мұғалімдер, ата-аналар және балалардың кері байланысы арқылы стратегиялардың тиімділігін үнемі бағалау. Пайда болған қиындықтарды шешу үшін жоспарларды реттеу.

Қорытынды

АСБ-мен ауыратын мектеп жасына дейінгі балаларды бастауыш мектепке дайындау әлеуметтік, эмоционалдық, когнитивті және экологиялық факторларды қамтитын ынтымақтастыққа негізделген көпжақты көзқарасты қажет етеді. Дәлелді тәжірибелерді енгізу және педагогтар, отбасылар және қауымдастықтар арасында берік серіктестік орнату арқылы біз өтпелі кезеңдерден табысты өтуді қамтамасыз етіп, өмір бойы оқыту мен инклюзияға негіз қалай аламыз. Болашақ зерттеулер осы стратегиялардың ұзақ мерзімді әсерін бағалау және АСБ-мен ауыратын балалардың мектепке дайын болуын арттыру үшін инновациялық тәсілдерді зерттеулерге назар аударуы керек.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Жаныбекова, Ж.К., & Утегенова, Г.Ж. (2024). Бастауыш сыныпта ерекше білім беру қажеттілігін талап ететін балаларды оқыту ерекшелігі.
2. Темирханова, К.Ш. (2024). Мектепке дейінгі ұйымның ата-аналар қауымдастығымен жүргізілетін жұмыстардың жаңа форматтары.
3. Connolly, M., & Gersch, I. (2020). Supporting children with autism spectrum disorders during transitions. *Journal of Developmental Psychology*, – 36(4), – P. 456-470.

4. Wright, B., Bell, K.J., Blackwell, J.E., Teige, C., Mandefield, L., Wang, H.I., ... & Hewitt, C. E. (2024). Impact of Social Stories on social and emotional health of autism spectrum primary school children: the ASSSIST2 RCT with economic evaluation. *Health technology assessment* (Winchester, England), 28(39), P. 1-121.
5. Bella, M., & Sipsa, Z. (2020). Teachers' Perceptions: Role-play Strategies for Teaching Social Skills to Children with Autism in Physical Education. *Pedagogy of Learning*, – 6 (1), – 1-12 p.
6. Zeng, H., Liu, S., Huang, R., Zhou, Y., Tang, J., Xie, J., ... & Yang, B. X. (2021). Effect of the TEACCH program on the rehabilitation of preschool children with autistic spectrum disorder: a randomized controlled trial. *Journal of Psychiatric Research*, – 138, – P. 420-427.
7. Virues-Ortega, J., Pérez-Bustamante, A., & Tarifa-Rodriguez, A. (2022). Evidence-based Applied Behavior Analysis (ABA) autism treatments: An overview of comprehensive and focused meta-analyses. *Handbook of Autism and Pervasive Developmental Disorder: Assessment, Diagnosis, and Treatment*, – P. 631-659.
8. Martin, T., Dixon, R., Verenikina, I., & Costley, D. (2021). Transitioning primary school students with Autism Spectrum Disorder from a special education setting to a mainstream classroom: successes and difficulties. *International Journal of Inclusive Education*, – 25(5), – P. 640-655.
9. Arthur, L., Beecher, B., Death, E., Dockett, S., & Farmer, S.(2017). *Programming and planning in early childhood settings*. Cengage AU.
10. Жолдасов, Е. А., & Қанат АМ, С. Н. (2022). Мектеп психологы маман рөлінің атқаратын іс-әрекеті мен мен ерекшеліктері. ББК – 74.58 – С. 84-190.
11. Zwaigenbaum, L., Bauman, M. L., Choueiri, R., Kasari, C., et al. (2015). Early intervention for children with autism spectrum disorder under 3 years of age: Recommendations for practice and research. *Pediatrics*, – 136(1), – P. 60-81.
12. Rutter, M. and Schopler, E. (1987). Autism and pervasive developmental disorders: Concepts and diagnostic issues. In MT In Rutter, *Assessment and Classification in Child and Adolescent Psychiatry*. New York: Guilford Press.
13. Семенович, М.Л., Манелис, Н.Г., Хаустов, А.В., Козорез, А.И., & Морозова, Е. В. (2015). Описание методики оценки базовых речевых и учебных навыков (ABLLS-R). *Аутизм и нарушения развития*, – 13(4), – P. 3-11.
14. Шаргородская, Л. В. (2017). Организационно-педагогические условия инклюзивного обучения младших школьников с расстройствами аутистического спектра. *Журнал педагогических исследований*, – 2(2), – 60 p.

REFERENCES:

1. Janybekova, J. K., & Utegenova, G. J. (2024). Bastauyş synypta erekşe bilim beru qajettılıgın talap etetin balalardy oqytu erekşeligi [Features of teaching children with special educational needs in primary school].
2. Temirhanova, K. Ş. (2024). Mektepke deıngı üıymnyñ ata-analar qauymdastyğymen жүргızıletın jūmystardyñ jaña formattary [New formats of work with the parent association of a preschool organization].
3. Connolly, M., & Gersch, I. (2020). Supporting children with autism spectrum disorders during transitions. *Journal of Developmental Psychology*, – 36(4), – P. 456-470.
4. Wright, B., Bell, K.J., Blackwell, J.E., Teige, C., Mandefield, L., Wang, H.I., ... & Hewitt, C. E. (2024). Impact of Social Stories on social and emotional health of autism spectrum primary school children: the ASSSIST2 RCT with economic evaluation. *Health technology assessment* (Winchester, England), –28(39), – P. 1-121.
5. Bella, M., & Sipsa, Z. (2020). Teachers' Perceptions: Role-play Strategies for Teaching Social Skills to Children with Autism in Physical Education. *Pedagogy of Learning*, – 6 (1), – P. 1-12.

6. Zeng, H., Liu, S., Huang, R., Zhou, Y., Tang, J., Xie, J., ... & Yang, B. X. (2021). Effect of the TEACCH program on the rehabilitation of preschool children with autistic spectrum disorder: a randomized controlled trial. *Journal of Psychiatric Research*, – 138, – P. 420-427.
7. Virues-Ortega, J., Pérez-Bustamante, A., & Tarifa-Rodriguez, A. (2022). Evidence-based Applied Behavior Analysis (ABA) autism treatments: An overview of comprehensive and focused meta-analyses. *Handbook of Autism and Pervasive Developmental Disorder: Assessment, Diagnosis, and Treatment*, – P. 631-659.
8. Martin, T., Dixon, R., Verenikina, I., & Costley, D. (2021). Transitioning primary school students with Autism Spectrum Disorder from a special education setting to a mainstream classroom: successes and difficulties. *International Journal of Inclusive Education*, – 25(5), – P. 640-655.
9. Arthur, L., Beecher, B., Death, E., Dockett, S., & Farmer, S. (2017). *Programming and planning in early childhood settings*. Cengage AU.
10. Joldasov, E. A., & Qanat AM, S. N. (2022). Mektep psihology maman röliniñ atqaratyn is-äreketi men erekşelikleri [The role and characteristics of a school psychologist]. *BBK 74.58 – C. 84-190*.
11. Zwaigenbaum, L., Bauman, M. L., Choueiri, R., Kasari, C., et al. (2015). Early intervention for children with autism spectrum disorder under 3 years of age: Recommendations for practice and research. *Pediatrics*, –136(1), P. 60-81.
12. Rutter, M. and Schopler, E. (1987). Autism and pervasive developmental disorders: Concepts and diagnostic issues. In *MT In Rutter, Assessment and Classification in Child and Adolescent Psychiatry*. New York: Guilford Press.
13. Semenovich, M. L., Manelis, N. G., Haustov, A. V., Kozorez, A. I., & Morozova, E. V. (2015). *Opisanie metodiki osenki bazovyh rechevyh i uchebnyh navykov (ABLLS-R)* [Description of the Assessment of Basic Language and Learning Skills-Reference (ABLLS-R)]. *Autizm i naruşenia razvitiia*, –13(4), – P. 3-11.
14. Şargorodskaja, L. V. (2017). Organizasionno-pedagogicheskie uslovia inklüzivnogo obuchenia mladşih şkölnikov s rasstroistvami autisticheskogo spektra [Organizational and pedagogical conditions for inclusive education of primary school students with autism spectrum disorders]. *Jurnal pedagogicheskikh issledovani*, –2(2), – 60 p.

ПОДГОТОВКА ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С АУТИЗМОМ К НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ: КРАТКИЙ ОБЗОР

Тұмар Қ., Сейтқазы Б.*

Жетысуский областной департамент образования, коммунальное государственное учреждение «Психолого-педагогический коррекционный кабинет № 2 города Текели», Республика Казахстан, г.Текели

**e-mail: qatipa@list.ru*

Переход из дошкольного учреждения в начальную школу является важным этапом развития для всех детей, но он особенно важен для детей с расстройствами аутистического спектра (РАС). В этом обзоре рассматриваются стратегии, проблемы и поддержка, необходимые для успешного перехода детей дошкольного возраста с РАС в начальную школу. Анализируя современные исследования, основанные на фактических данных методы и точки зрения учителей, данная статья дает конкретные рекомендации, которые педагоги и родители могут использовать для повышения готовности к начальному образованию.

Ключевые слова: *расстройство аутистического спектра, дошкольный период, переход в начальную школу, программа TEACCH, планирование перехода.*

**PREPARING PRESCHOOL CHILDREN WITH AUTISM FOR PRIMARY SCHOOL:
A BRIEF REVIEW**

Q. Tumar, B. Seitkazy*

Zhetysu Regional Department of Education, Communal State Institution "Psychological and Pedagogical Correctional Cabinet №2 of Tekeli City", Republic of Kazakhstan, Tekeli

**e-mail: qatipa@list.ru*

Transitioning from preschool to primary school represents a critical milestone for children, especially for those with Autism Spectrum Disorder (ASD). This review explores the strategies, challenges, and supports necessary to prepare preschool-aged children with ASD for successful integration into primary school settings. By examining current research, evidence-based practices, and teacher perspectives, this article provides actionable insights for educators, parents, and policymakers to enhance readiness for primary education.

Key words: *Autism spectrum disorder, preschool period, transition to primary school, TEACCH program, transition planning.*